

**ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ОКРЕМОЮ КАТЕГОРІЄЮ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ:
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЄКТІВ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ
У СФЕРІ НОТАРІАТУ**

У статті здійснено науково-практичний аналіз проєктів законів України у сфері нотаріату про надання доступу до вчинення нотаріальних дій окремим категоріям громадян України. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері нотаріату в частині наближення його норм до законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: *нотаріус, закон про нотаріат, нотаріальні дії, спадщина.*

В статье осуществлен научно-практический анализ проектов законов Украины в сфере нотариата о предоставлении доступа к совершению нотариальных действий категории отдельных граждан Украины. Вносятся предложения по совершенствованию законодательства Украины в сфере нотариата в части приближения его норм к законодательству Европейского Союза.

Ключевые слова: *нотариус, закон о нотариате, нотариальные действия, наследство.*

The article deals with the scientific and practical analysis of the draft laws of Ukraine in the field of notary public about granting access to the notarial acts to individual citizens of Ukraine. Proposals on improving the legislation of Ukraine in the sphere of notary public are being introduced as regards approximation of its norms to the legislation of the European Union.

Key words: *notary, notarial law, notarial acts, legacy.*

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена внесеними до Верховної Ради проєктами законів України, а саме: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян у сільській місцевості» (реєстр. № 9140 від 1 жовтня 2018 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення нотаріальними діями населення, що проживає в сільській місцевості та у віддалених районах» (реєстр. № 9140–3 від 16 жовтня 2018 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов доступу до нотаріальних дій окремими категоріями громадян України» (реєстр. № 9140–4 від 17 жовтня 2018 р.), «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо забезпечення нотаріальними діями населення, що проживає у сільській місцевості та у віддалених районах» (реєстр. № 9140–2 від 12 жовтня 2018 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов доступу до нотаріальних дій окремих категорій громадян України» (реєстр. № 9140–1 від 12 жовтня 2018 р.) [1], які мають дискусійні та суперечливі норми.

Постановка завдання. Метою статті є науково-практичний аналіз норм вищезазначених законопроєктів щодо їхньої відповідності нормам Конституції України, Закону України «Про нотаріат», доцільності та необхідності їх ухвалення, а також у контексті гармонізації українського законодавства із правом Європейського Союзу.

Проблемам реформування нотаріату України, а також удосконалення державного законодавства у сфері нотаріальної діяльності присвячено багато наукових праць, а саме: В. Баранкової, М. Бондаревої, С. Бичкової, О. Грінченко, М. Дякович, Д. Журавльова, Ю. Желіховської, Д. Кушерець, О. Кармази, В. Комарова, О. Клименко, І. Мельник, О. Снідевича, Т. Федоренко, К. Чиж-

марь та ін. Наприклад, у монографії «Нотаріальний процес з іноземним елементом» (2018 р.) досліджуються проблеми, які виникають під час вчинення нотаріальних дій з іноземним елементом, а також у разі звернення до нотаріуса внутрішньо переселених осіб чи осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, та пропонуються шляхи їх вирішення, зокрема, через внесення змін до Закону України «Про нотаріат» [2]. Проблеми, які виникають в теорії та на практиці, пов'язані із правовим статусом та повноваженнями осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій у сфері спадкування, також були предметом дослідження [3].

Однак комплексний науково-практичний аналіз норм вищезазначених законопроектів відсутній. Тому актуальність роботи не викликає сумніву. Крім того, актуальність роботи зумовлена критичною оцінкою проекту закону реєстр. № 9140, яка міститься в пояснювальних записках до проектів законів реєстр. № № 9140–1, 9140–2, 9140–3, 9140–4, а також позицією президента Нотаріальної палати України В. Марченка [4].

Результати дослідження. Відповідно до ст. 50 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна дія або відмова ув її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються в суді. Отже, цим Законом передбачено судовий контроль за діяльністю нотаріусів, який, зокрема, полягає в захисті прав та інтересів осіб, які звернулися до нотаріуса чи визначеної законом особи, яка має право вчиняти нотаріальні чи привітряні до нотаріальних дій. Здійснивши аналіз судових рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, дійдемо висновку, що щороку кількість звернень до суду щодо оскарження нотаріальної дії, відмови в її вчиненні, оскарження нотаріального акта збільшується [5]. На наш погляд, під час ухвалення, наприклад, проекту закону реєстр. № 9140, їх стане більше, оскільки деякі його норми є дискусійними.

Звертаємо увагу на те, що за ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або займаються приватною нотаріальною діяльністю. У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, передбачені в ст. 37 цього Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України. Посвідчення заповітів і доручень, привітряних до нотаріальних, може провадитись особами, зазначеними в ст. 40 цього Закону.

Тобто в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» серед суб'єктів вчинення нотаріальних дій виділено: на території України – нотаріусів, уповноважену законом посадову особу органів місцевого самоврядування, а також осіб, вказаних у ст. 40 цього Закону (головний лікар лікарні чи госпітала, директор або головний лікар будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, капітан судна, начальник експедиції тощо), лише в частинні посвідчення ними заповітів та доручень, які привітряні до нотаріальних; за кордоном, у консульських установах чи дипломатичних представництвах України – посадових осіб цих установ чи представництв. Крім того, цим Законом встановлено вимоги до осіб, які мають бажання бути нотаріусами, чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які хочуть вчиняти нотаріальні дії у сфері спадкування.

Так, відповідно до ст. 3 цього Закону, нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. У ст. 37 цього Закону визначено, що дії, передбачені в п. п. 6 і 7 ч. 1 цієї статті, вчиняють уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи в галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, склали іспит зі спадкового права встановленим Міністерством юстиції України порядком.

У зв'язку із цим зазначимо, що автором у попередніх публікаціях наголошувалося на вдосконаленні законодавства України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування вчиняти нотаріальні дії у сфері спадкування та пропонувалися зміни до законодавства [6]. В. Чуловський також акцентував увагу на таких проблемах [7].

Тобто Закон України «Про нотаріат» унеможливує випадки, особливо в селах, селищах, за яких їхні жителі були б обмежені у зверненні до нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій, наприклад, для відкриття спадкової справи чи видачі свідоцтва про спадщину. Як бачається з пояснювальної записки до проекту

реєстр. № 9140, необхідність його ухвалення «обумовлена, насамперед тим, що громадяни, що мешкають у сільській місцевості, не завжди можуть одержати належний доступ до нотаріальних послуг» [1]. Цим проектом пропонуються норми, які надаватимуть право «уповноваженій особі органу юстиції» вчиняти нотаріальні дії в селах, селищах, селищах міського типу та містах районного значення (ст. 36¹ Закону України «Про нотаріат» у редакції проекту реєстр. № 9140). На нашу думку, збільшення кількості «квазінотарусів» у селах, селищах та селищах міського типу, які, можливо, будуть розміщуватися в одному приміщенні органу місцевого самоврядування, вимоги до якого ні чинним Законом, ні проектом не встановлено, має дискусійний характер, що, наприклад, підтверджується пояснювальними записками до проектів законів реєстр. № № 9140–1 та 9140–4 тощо.

Відповідно до ст. 6¹ Закону України «Про нотаріат» у редакції проекту реєстр. № 9140, «уповноважена особа органу юстиції – це посадова особа головного управління юстиції, яка має вищу юридичну освіту, але не нижче першого рівня (бакалавр), стаж роботи у Міністерстві юстиції України, Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посадах, безпосередньо пов'язаних із державним регулюванням, контролем або організацією нотаріату, державної реєстрації, або консультантом державної нотаріальної контори не менш як два роки, пройшла стажування в органах нотаріату та державної реєстрації не менше трьох місяців та вчиняє нотаріальні дії, встановлені ст. 36¹ цього Закону, а також інші дії, відмінні від нотаріальних, із метою надання їм юридичної вірогідності». Крім того, згідно зі змінами, які вносяться цим проектом у ст. 3 Закону України «Про нотаріат», уповноважені особи органу юстиції матимуть правовий статус нотаріуса, оскільки встановлено, що «нотаріусом може бути громадянин України, який не менше п'яти років працював уповноваженою особою органу юстиції».

Тобто в розумінні ст. 6¹ Закону України «Про нотаріат» у редакції проекту № 9140 посадова особа головного управління юстиції, яка має вищу юридичну освіту, але не нижче першого рівня (бакалавр), стаж роботи в головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посаді, безпосередньо пов'язаній, наприклад, з державним регулюванням державної реєстрації не менш як два роки, пройшла стажування в органах нотаріату та державної реєстрації не менше трьох місяців, матиме право вчиняти нотаріальні дії для осіб, які проживають (зареєстровані) у селах, селищах, селищах міського типу та містах районного значення, визначені в ст. 36¹ Закону України «Про нотаріат» у редакції проекту, а саме: посвідчувати правочини (договори купівлі-продажу, міни, дарування, довіреності); видавати свідоцтва про право на спадщину; видавати свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя; видавати дублікати нотаріальних документів, що зберігаються в справах уповноваженої особи органу юстиції. Крім того, у розумінні ст. 3 Закону України «Про нотаріат» у редакції проекту № 9140, якщо така особа не менше п'яти років працюватиме уповноваженою особою органу юстиції, їй буде надано статус нотаріуса. У зв'язку із цим постає питання, чи потрібно такий особі після п'яти років роботи у сфері нотаріальної діяльності отримувати свідоцтво про зайняття нотаріальною діяльністю, який порядок його отримання. Однак чіткої відповіді на ці запитання проект не дає.

Отже, проект розширює коло осіб, які вчинятимуть нотаріальні дії в Україні, що, на нашу думку, за сучасних умов розвитку права й економіки в Україні є дискусійним кроком, оскільки, зважаючи на перелік нотаріальних дій для цих осіб, передбачений у ст. 36¹ Закону України «Про нотаріат» у редакції проекту, на практиці нотаріальні дії уповноважених осіб органів юстиції, які пройшли стажування в органах нотаріату протягом 4-х місяців, працюючи до призначення на посаді, безпосередньо пов'язаній із державним регулюванням державної реєстрації не менш як два роки, можуть призвести до порушення прав громадян і, як наслідок, до збільшення кількості справ у судах України, а також звернень до Європейського суду з прав людини тощо. Вважаємо, що встановлення для уповноваженої особи органу юстиції стажу роботи в зазначених вище сферах діяльності в Міністерстві юстиції України не менше двох років, тоді як для нотаріуса в ст. 3 чинного Закону України «Про нотаріат» визначено «стаж роботи у сфері права не менш як шість років», звільнення таких осіб від кваліфікаційного іспиту тощо може спричинити вчинення такими особами нотаріальних дій, які призведуть до негативних наслідків, зокрема, пов'язаних із переходом права власності на майно в порушення норм Конституції України, Цивільного кодексу України тощо.

Дослідивши зміст положень інших проектів законів, а саме № № 9140–1, 9140–2, 9140–3 та 9140–4, а також пояснювальних записок до них [9], дійдемо висновку, що вони подані як альтернативні проекти до законопроекту реєстр. № 9140 та не містять норм щодо діяльності «квазінотаріусів».

Наприклад, законопроектом реєстр. № 9140–1 пропонується внести зміни до Декрету Кабінету Міністрів України «Про Державне мито» у частині розширення переліку категорій громадян, яким суттєво знижено ставку державного мита в разі вчинення нотаріальних дій. Наприклад, це «діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту» тощо. Також цей проект містить техніко-юридичні поправки до Закону України «Про нотаріат». На нашу думку, юридична конструкція «діти, які перебувають у складних життєвих обставинах», вжита в його положеннях, потребує уточнення, оскільки на практиці можливе різне її тлумачення, що може спричинити порушення прав дитини.

Законопроекти реєстр. № № 9140–2 та № 9140–3 містять схожі норми про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» (наприклад, зміни до ст. ст. 10, 13–1 цього Закону), які, на нашу думку, також мають дискусійний характер. Зокрема, проектами пропонується внести зміни до ст. 10 Закону України «Про нотаріат» та передбачити, що «якщо в нотаріальному окрузі кількість нотаріусів становить два і менше, у разі потреби, особи, які успішно склали кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю та зареєстровані на території відповідного нотаріального округу, мають пропрацювати на посаді державних нотаріусів чи здійснювати приватну нотаріальну діяльність у такому окрузі не менше ніж протягом перших двох років» (проект № 9140–2). В іншому проекті – № 9140–3 йдеться про те, що «особи, які склали кваліфікаційний іспит, можуть бути зобов'язані здійснювати нотаріальну діяльність у нотаріальному окрузі, де кількість нотаріусів складає дві і менше особи, протягом перших трьох років, шляхом здійснення приватної нотаріальної діяльності або на посаді державних нотаріусів». Тобто проекти мають на меті заповнення вакантних посад державних нотаріусів, а також відкриття приватних нотаріальних контор тощо. Однак до їхніх положень є також зауваження.

Так, під час підготовки до другого читання положення цих проектів мають бути об'єднані в один проект, оскільки за змістом вони подібні, а їхній зміст потребує уточнення. Вважаємо, що норми проектів не враховують конституційних приписів щодо достатніх і завершених правових вимог реалізації його положень, а також європейських стандартів щодо чіткості, ясності, зрозумілості закону. Відповідно до ст. 8 Конституції України, у державі визнається і діє принцип верховенства права. Одним з основних фундаментальних елементів цього принципу є юридична визначеність, згідно з якою юридичні норми мають бути чіткими, ясними і недвозначними, оскільки інше не може забезпечити їх однакове застосування та не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці. Наприклад, йдеться про юридичні конструкції «у разі потреби» та «можуть бути зобов'язані». Принагідно зазначимо, що Конституційний Суд України звертав увагу у своїх рішеннях на недопустимість таких чинних норм законів, які призводять до різного їхнього застосування на практиці (рішення від 29 червня 2010 р. № 17-рп та від 2 листопада 2004 р. № 15-рп).

Крім того, юридичні конструкції «особи, які склали кваліфікаційний іспит, можуть бути <...>» та «особи, які успішно склали кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю<...>», зважаючи на зміст норм чинного Закону України «Про нотаріат», є суперечливими, оскільки, відповідно до ст. 3 цього Закону, особа спочатку складає кваліфікаційний іспит, а потім, на підставі результатів складеного іспиту, Вища кваліфікаційна комісія нотаріату ухвалює рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю (ст. 10 чинного Закону).

На нашу думку, зміни, які пропонуються законопроектом реєстр. № 9140–2 у частині покладення обов'язку вчинення нотаріальних дій на нотаріусів, які «зареєстровані на території відповідного нотаріального округу», потребують узгодження із чинною нормою ст. 8–1 Закону України «Про нотаріат», за якою держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Дослідивши норми проекту реєстр. № 9140–4, дійдемо висновку, що вони також мають дискусійний характер, однак на практиці призведуть до покращення вчинення нотаріальних дій та сприятимуть захисту і належній реалізації прав громадян. Так, наприклад, проектом закону пропонується внести зміни до ст. 17 Закону України «Про нотаріат», а саме передбачити, що «у містах України, де чисельність населення становить понад 25 000 осіб, в обов'язковому порядку створюється як мінімум одна державна нотаріальна контора». Отже, вирішується проблема закриття державних нотаріальних контор тощо.

Висновки. У підсумку зазначимо, що серед досліджених законопроектів проект закону реєстр. № 9140–4 доцільно було б узяти за основу, оскільки його норми передбачають ство-

рення державних нотаріальних контор у всіх містах України, де чисельність населення більше 25 000 осіб, встановлюють чисельність їхнього штату в кількості не менше трьох осіб, що мають свідоцтво про право на здійснення нотаріальної діяльності, а також передбачають пільги з оплати нотаріальних дій, отже, вирішують проблему доступу до нотаріальних дій соціально незахищених громадян України. Крім того, ухвалення проекту закону реєстр. № 9140–4 як закону сприятиме адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України: веб-портал. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
2. Кармаза О., Грінченко О., Стрілько В. Нотаріальний процес з іноземним елементом: моногр. К., 2018. 216 с.
3. Кармаза О. Особи, уповноважені на вчинення нотаріальних дій у сфері спадкування: проблеми застосування та перспективи розвитку законодавства України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 66–70.
4. Чиновники зможуть розпоряджатися власністю селян – президент Нотаріальної палати про законопроект № 9140. Судово-юридична газета в Україні. 30 жовтня 2018 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/127880-chinovniki-zmozhut-rozporjadzhatisya-vlasnistyu-selyan-prezident-notarialnoyi-palati-pro-zakonoproekt-no9140>.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1>.
6. Кармаза О. Особливості оформлення прав на спадщину в органах місцевого самоврядування: проблеми застосування норм закону. Право і суспільство. 2015. № 1. С. 75–80.
7. Чуловський В. Зміни до порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: до питання про видачу свідоцтва про право на спадщину. Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Міжнар. наук.-практ. конфер., м. Київ, 11–12 травня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 48–49.

УДК 347.233

МИРОНЕНКО В.О.

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто способи захисту права власності. Констатована недостатня увага науковців до питань класифікації способів захисту прав власності. Здійснена систематизація способів захисту прав власності за українським законодавством. Зроблено висновок, що зобов'язальні позови є одним з елементів охорони права власності. Поруч із захистом права власності речово-правовими способами зобов'язальні позови, позови із завдання шкоди й інші є елементами цивільно-правової охорони права власності.

Ключові слова: *власність, захист, способи, цивільно-правова охорона, виндикаційний позов, негативний позов.*

В статье рассмотрены способы защиты права собственности. Констатируется недостаточное внимание ученых в вопросах классификации способов защиты прав собственности. Осуществлена систематизация способов защиты прав собственности по украинскому законодательству. Сделан вывод о том, что обязательственные иски выступают элементом охраны права собственности. Вместе с защитой права собственности вещественно-правовыми способами обязательственные иски, иски о причинении вреда и другие составляют совокупность элементов гражданско-правовой охраны права собственности.

Ключевые слова: *собственность, защита, способы, гражданско-правовая охрана, виндикационный иск, негативный иск.*

© МИРОНЕНКО В.О. – студент (Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка)